

Dvě velká výročí. Vznik ČSAV a AV ČR

Rok 1952 se celkově nezapsal do českých dějin zrovna zlatým písmem. Společenskou atmosféru ovlivnila vlna monstrózních politických procesů, která koncem listopadu vyvrcholila procesem s dřívějšími vysoce postavenými komunistickými funkcionáři v čele s Rudolfem Slánským. Jen několik dní předtím proběhlo v Národním divadle slavnostní zahajovací zasedání nově vzniklé vrcholné československé vědecké instituce – Československé akademie věd. O více než 40 let později vypadala společenská situace naštěstí úplně jinak. Nově vzniklá Česká republika se však v r. 1993 musela vyrovnávat s ekonomickou transformací, což výrazně ovlivňovalo i činnost Akademie věd ČR, jejíž ustavující sněm se sešel 24. února 1993.

V atmosféře první poloviny 50. let 20. stol. bylo více než pochopitelné, že při zahájení činnosti Československé akademie věd (ČSAV) byla zdůrazňována inspirace sovětskou zkušeností a u řečnického pultu vedle politiků či samotných vědců se objevili i úderníci demonstrující spojení vědy s lidem a samozřejmě s průmyslovou výrobou. Na druhé straně však vznik podobné instituce odpovídal trendům v Evropě po 2. světové válce a zároveň šlo alespoň o dílčí naplnění vizí, které formuloval již v 60. letech 19. stol. Jan Evangelista Purkyně ve svém díle *Akademia*. V příslušném zákoně, přijatém v listopadu 1952, se také zdůrazňovalo hned v prvním paragrafu, že Československá akademie věd vzniká přebudováním tradičních institucí – Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění (ČAVU).

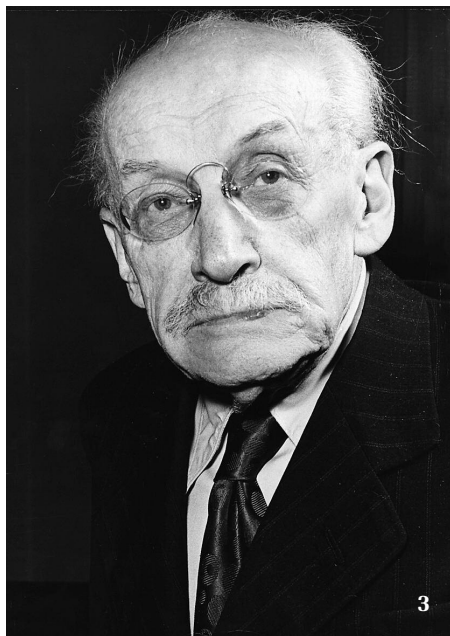
I když to nebyla tak zcela pravda, v případě přírodních a technických věd můžeme pozorovat poměrně velkou míru kontinuity. Intenzivní přípravné práce na zřízení Akademie věd jako sítě vědeckých ústavů se sborem členů probíhaly od ledna 1952 především v rámci Vládní komise pro vybudování ČSAV, které předcházela stranická skupina pro přípravu Akademie věd vedená právníkem Václavem Procházkou. Do čela vládní komise se dostal vysoce postavený komunistický funkcionář a literární kritik Ladislav Štoll. Plénium se skládalo celkem z 29 osob, ale klíčovou roli při výběru budoucích členů Akademie věd hrály vedle užšího pracovního výboru komise také jednotlivé oborové sekce. Právě tyto orgány rozhodujícím způsobem ovlivnily jak výběr prvních členů Akademie věd, tak i podobu sítě pracovišť.

Jak už bylo výše řečeno, první sbor akademiků jmenovaných prezidentem republiky Klementem Gottwaldem skutečně zahrnoval většinu respektovaných badatelů, kteří svou vědeckou činnost úspěšně rozvinuli již v meziválečném období a převážně patřili mezi členy České akademie věd a umění či Královské české společnosti nauk. Prezidentem Československé akademie věd se stal dosavadní předseda ČAVU a ministr školství a osvěty, významný exponent komunistické strany Zdeněk Nejedlý, který se ve své vědecké činnosti původně koncentroval na hudební vědu a historii. Možná až překvapivě se mezi prvními akademiky (snad i vlivem národověcky zaměřeného Nejedlého) objevili i lidé, kteří v minulosti stáli spíše na pravicové straně politického spektra – příkladem může být archivář a jedna z nejvýznamnějších osobností českého bádání v pomocných vědách historických Václav Vojtíšek. Podíl členů Komunistické strany Československa (KSC) ve sboru prvních akademiků byl relativně malý, i když vedle zaslužilých vědců starší generace se této pocty dostalo i některým mladším badatelům, kteří svou kariéru spojili s komunistickou stranou (mikrobiolog Ivan Málek, chemik František Šorm). Přes poměrně vysokou míru tolerance však politické aspekty hrály nezanedbatelnou úlohu. Např. do skupiny jmenovaných akademiků nebyl zprvu zařazen botanik Bohumil Němec, přestože patřil mezi nejvýraznější české vědce a silně se angažoval také ve vědecké politice a diplomacii. Stále však na něm lpěla „kádrová skvrna“ v podobě politické aktivity v meziválečném období, zejména jeho role pravicového kandidáta na funkci prezidenta republiky. Původní posudky o generaci mladších vědců týkající se možného Němcova členství v nové Akademii věd vyznívaly velmi negativně, teprve později se snad i působením Němcových vlivných přátel ze Sovětského svazu situace začala měnit. Akademikem se legendární osobnost české botaniky stala v r. 1953.

Zároveň s Československou akademií věd vznikla podle sovětského vzoru Československá akademie zemědělských věd. Ta mohla navazovat na hluboké tradice československého agrárního výzkumnictví z meziválečného období. Mnozí zemědělské odborníci se však své dřívější angažmá ve prospěch agrární strany snažili vyvážit ostantativním a hlasitým příklonem k novým sovětským učení, především k lisenkismu. Naopak oproti původním předpokladům i zdánlivě všemocnému sovětskému vzoru nebyla nakonec zřízena Československá akademie lékařských věd. Představitelé vládní komise pro vybudování ČSAV se na poslední chvíli snažili tuto situaci řešit jmenováním několika kandidátů z řad významných kliniků. Přesto tato skupina vědců nebyla v řadách členů ČSAV zpočátku dostatečně reprezentována a lékařský výzkum fungoval do značné míry mimo rámec nové instituce.

1 Slavnostní vyhlášení Československé akademie věd se konalo s velkou pompou 17. listopadu 1952 v Národním divadle v Praze. Foto z archivu České tiskové kanceláře (ČTK)

Vznik ČSAV a její fungování v 50. a 60. letech

Páté síť pracovišť Československé akademie věd tvořilo 7 ústředních ústavů základního výzkumu, které zahájily činnost k 1. červenci 1950 – astronomický, biologický, fyzikální, geologický, chemický, matematický a polarografický ústav. V jejich čele stály vesměs významné vědecké osobnosti, které pak hrály důležitou úlohu také ve vedení ČSAV, jako např. ředitel Ústředního ústavu chemického a později předseda ČSAV F. Šorm nebo jeho rival, ředitel Ústředního ústavu biologického a poté člen prezidia a místopředseda ČSAV I. Málek. Ústřední ústavy základního výzkumu rozvinuly přes všechny problémy s přístrojovým vybavením a umístěním laboratoří okamžitě svou činnost, takže začlenění do Československé akademie věd pro ně znamenalo jen drobnou organizační změnu. Některé ústřední ústavy byly koncipovány značně široce, a proto se od nich postupně po vzniku ČSAV odštěpovala specializovaná vědecká pracoviště včetně ústavů. V případě, že některý obor nebyl v dané době dostatečně rozvinut, doporučovalo se zřízovat alespoň

příslušné komise, laboratoře a kabinety. Pracoviště nižšího stupně než ústavy vznikala také kolem významných členů Akademie a věnovala se speciálním tématům rozpracovávaným dotyčným vědcem. Tato organizační forma, propagovaná např. Z. Nejedlým, však skrývala značné problémy, což se jasně ukázalo již v průběhu 50. let. V případě úmrtí vedoucího ztrácela smysl existence jeho pracoviště, bylo však organizačně poměrně složité ho zrušit. Navíc změť malých laboratoří a kabinetů fungovala značně ne hospodárně a vedla k velké nerovnováze v míře podpory jednotlivých vědních oborů. Proto také byl tento model později opuštěn ve prospěch ústavů vymezených oborově a do značné míry nezávislých na jednotlivých, byť zcela mimořádných vědeckých osobnostech.

Československá akademie věd vstoupila do prvního roku své existence 1. ledna 1953 celkem s 49 pracovišti, rozdělenými do 8 sekcí – matematicko-fyzikální, geologicko-geografické, chemické, biologické, technické, historicko-filozofické, ekonomie a práva a filologicko-literární. V čele sekcí stáli vesměs respektovaní vědci, jako byl matematik Vojtěch Jarník, mine-

2 Na vyhlášení ČSAV v Národním divadle promluvil také úderník J. Ječný jako představitel spojení Akademie věd s dělnickou třídou. Foto z archivu ČTK
 3 Jeden z nejkontroverznějších českých intelektuálů 20. stol. Zdeněk Nejedlý, první (a jediný) prezident ČSAV
 4 Pohled do sálu při ustavení ČSAV
 5 Rudolf Zahradník – první předseda Akademie věd ČR zvolený na prvním zasedání Akademického sněmu 24. února 1993. V čele Akademie věd stál až do r. 2001. Snímky z archivu MÚA AV ČR, v. v. i., pokud není uvedeno jinak
 6 První zasedání Akademického sněmu AV ČR proběhlo ve srovnání s vyhlášením ČSAV v podstatně skromnější atmosféře. V první řadě zleva: předseda dosavadního Výboru pro řízení pracovišť AV ČR (od 1. ledna do 25. února 1993) Jiří Velemínský, Vilém Herold a poslední předseda ČSAV a čestný předseda AV ČR Otto Wichterle. Více na www.cas.cz. Foto J. Plechatý

ralog a petrolog František Slavík, chemik Rudolf Brdička, výše uvedený mikrobiolog I. Málek, hydrolog Theodor Ježdík, historik umění Zdeněk Wirth, právník Antonín Hobza a jazykovědec František Trávníček. Ve vedení celé ČSAV pak figurovali vedle Z. Nejedlého fyziolog Vilém Laufberger jako první náměstek prezidenta, druhým náměstkem se stal archeolog Jaroslav Böhm a funkci hlavního sekretáře získal již zmínovaný chemik F. Šorm.

Klíčovým problémem Československé akademie věd v době jejího vzniku nebyla ani skladba členské základny, přílišné napodobování sovětského vzoru a dokonce ani ne podoba vedení této instituce, i když její prezident Z. Nejedlý byl bezpochyby značně kontroverzní osobnost, navíc zřetelně za svým životním zenitem. V prvních letech se ani tak výrazně neprojevovaly později velmi bolestné obtíže se stárnutím členského sboru ČSAV a s tím souvisejícím konzervativismem tohoto orgánu. Hlavní slabinu představovala stejně jako u dalších institucí v tehdejší Československu od počátku úzká provázanost s komunistickou stranou, resp. přísný dozor KSČ nad ní. Komunistický aparát si osoboval právo s konečnou platností rozhodovat prakticky o všem důležitém, co se v Československé akademii věd bude dít. Strana se přitom nijak neohlížela na zmiňovanou skutečnost, že mezi akademiky, jejichž valné shromáždění bylo formálně nejvyšším orgánem Akademie, měla jen malý počet členů. I když se postupně některým představitelům ČSAV dařilo zvětšovat prostor pro autonomní rozhodování, až období Pražského jara 1968 přineslo v tomto ohledu naději na zásadní změnu poměrů. Bohužel tato naděje trvala jen velmi krátce a s nástupem normalizace byla naplno obnovena i „vedoucí úloha strany ve vědě“, tedy poručnický dohled KSČ nad Akademií věd i dalšími institucemi v oblasti vědy a výzkumu. Stranický dohled představoval výrazný brzdicí faktor, ale řada pracovišť, zejména ta, jejichž vedoucí pracovníci se uměli v existujícím systému dobře orientovat, se úspěšně rozvíjela i s tímto zásadním handicapem. V reformistické náladě druhé poloviny 60. let se

dokonce objevily jisté tendence vybojovat pro Československou akademii věd roli hlavního expertního pracoviště, které by se z odborných pozic vyjadřovalo ke všem důležitým politickým a hospodářským krokům. S tím počítal i Akční program KSČ z dubna 1968, k jehož realizaci z pochopitelných příčin nedošlo.

ČSAV v letech 1970–92

Naopak 70. léta a počátek let 80. se nesly ve znamení hluboké krize ČSAV a úpadku řady oborů. Některé ústavy převzaly po představitelích zakladatelské generace v rámci normalizačních čistek naprosto nekompetentní osoby. Velkou devastací prošla především celá sféra humanitních věd, problémy se však nevyhnuly ani mnohým ústavům z přírodních a technických věd. Až druhá polovina 80. let spojená s procesem tzv. přestavby znamenala oživení, přestože základní strukturální potíže ČSAV se neměnily. Prohlubovalo se také zaostávání české vědy za vývojem ve světě v mnoha oblastech, způsobené do značné míry omezenými zahraničními kontakty a špatným materiálním zabezpečením. Pochopitelně nejvíce to bylo poznat v dynamicky se rozvíjejících oborech (např. biotechnologie).

Na druhou stranu i v této době pracovali v ČSAV špičkoví vědci, kteří se mohli pochlubit významnými úspěchy i v mezinárodním srovnání. Naráželi ale často na nejrůznější byrokratické překážky a omezení, např. při snahách o zapojení do mezinárodní vědecké komunity. I z těchto důvodů proto naprostá většina zaměstnanců ČSAV přivítala změny v souvislosti s listopadem 1989. Na mnohých pracovištích včetně vedení celé Akademie věd došlo k potřebné personální výměně, byla revidována organizační struktura, zejména v oblasti humanitních věd. Zachována ovšem zůstávala silná pozice valného shromáždění tvořeného členy Akademie věd. Většina vědců věřila, že otevření země vůči západnímu světu a intenzivní kontakty s nejvyspělejšími pracovišti v zahraničí přinesou zásadní pozitivní zvrat do jejich práce. Velmi záhy se však ukazovalo, že transformující se československá ekono-

mika nemá dostatek prostředků na financování vědy v dosavadním rozsahu a musí přistoupit v této oblasti k razantním škrtům. Navíc se stále častěji ozývaly silné hlasy proti Československé akademii věd jako instituci, vzniklé v neblahém období počátku 50. let a zaujímavější v předešlých desetiletích do určité míry privilegované postavení. ČSAV se musela vyrovnat s rozsáhlým omezením rozpočtu a zároveň se snažila vylepšit si svou otrěsenou pověst ve společnosti. Ekonomické problémy ji donutily k rušení některých pracovišť i k propouštění. Z původních 12 000 se počet zaměstnanců snížil na 8 500. Nízké ohodnocení špičkových vědeckých sil způsobilo jejich částečný odliv do zahraničí nebo na jiná působiště v rámci Československa. Znovu se projevovalo stárnutí zaměstnanecké struktury ČSAV. V tisku a v mnoha politických orgánech se zcela vážně jednalo o zrušení Československé akademie věd a přechodu k systému, kde je základní vědecký výzkum soustředěn prakticky pouze na univerzitách a vysokých školách. Výjimkou ale nebyly ani diskuze o účelnosti základního výzkumu v menší zemi typu Československa. ČSAV se mohla opřít o těžko zpochybnitelnou autoritu svého nového předsedy, chemika spojovaného s objevem použitelných kontaktních čoček Otto Wichterleho, přesto byl tlak na ni skutečně enormní.

V nové společenské situaci se začaly reflektovat dříve tabuizované otázky spojené s federativním soužitím Čechů a Slováků. Československá akademie věd sice fungovala formálně na federativním základě, realita tomu však příliš neodpovídala. Všechny ústavy ČSAV sídlily již od konce 60. let (od přesunu Virologického ústavu z rámce ČSAV do Slovenské akademie věd) výhradně v českých zemích, na Slovensku dominovala jednoznačně SAV. Předseda SAV se sice automaticky stával místopředsedou ČSAV, ale propojení obou institucí bylo skutečně jen formální. Celý model působil asymetricky – zatímco česká část fungovala oficiálně na federativní základně, na Slovensku šlo o národní orgán. Tato situace se jevila nadále neudržitelná. Proto vznikla snaha vybudovat Akademii

věd České republiky, která navazovala na podobné projekty z konce 60. let. Počítalo se s tím, že nová Akademie převezme prakticky všechna dosavadní pracoviště ČSAV i rozhodující část jejich dosavadních kompetencí.

Nově v demokratických poměrech – Akademie věd ČR

Již před parlamentními volbami, na počátku r. 1992 tak byl Českou národní radou přijat zákon o Akademii věd ČR. Paragraf 18 tohoto zákona odkazoval na budoucí zákon Federálního shromáždění, který vypořádá práva a závazky Československé akademie věd a určí, která pracoviště přejdou do Akademie věd ČR. Tento zákon byl nakonec přijat až 2. prosince 1992, jen necelý měsíc před zánikem Československa, a pouze přebíral principy, kterými se řídilo rozdělení celého státu. Akademie věd ČR převzala všechna práva a závazky ČSAV na území České republiky, práva a závazky ležící mimo území Československa se dělily mezi Akademii věd ČR a Slovenskou akademii věd v poměru 2 : 1. Květnový zákon o Akademii věd ČR a prosincový zákon o likvidaci dosavadní ČSAV zajistily, že se po rozpadu Československa celá instituce neocitla ve vakuu. Navíc zákon o Akademii věd ČR zajistil také dokončení zásadní strukturální reorganizační dosavadní instituce na demokratický orgán se značným prvkem samosprávy vědeckých pracovníků. Do nové samostatné České republiky tak mohli pracovníci Akademie věd vstupovat s určitým optimismem. Přesto se však ustavující sněm AV ČR rozhodně nescházel v triumfální atmosféře a neprobíhal s takovou pompózností jako zahajovací zasedání ČSAV. Vůbec se při něm neobjevoval nechutný ideologický balast, jakým bylo extatické vzývání Stalina na začátku 50. let. Měl spíše pracovní a civilní charakter. Zvolil předsedu AV ČR, kterým se stal fyzikální chemik Rudolf Zahradník. Poslední předseda ČSAV Otto Wichterle byl oceněn funkcí čestného předsedy AV ČR. Stejně jako na počátku existence Československé akademie věd se vyprofilovala hned na počátku 90. let skupina vědců, kteří

v následujících letech či desetiletích činnost AV ČR výrazně ovlivňovali – do Akademické rady byli na ustavujícím zasedání vybráni mimo jiné dva pozdější předsedové AV ČR – Helena Illnerová a Václav Pačes. Ve Vědecké radě se objevili např. historik František Šmahel, biochemik Antonín Holý nebo genetik Václav Hořejší. Na druhé straně některé organizační změny, především rozpuštění sboru členů, podpořily prvky diskontinuity a poměrně důsledného rozchodu s předlistopadovou Československou akademií věd.

Jestliže ČSAV vstupovala do života s relativně velkorysým rozpočtem, nová Akademie věd ČR v nic podobného doufat nemohla. Místo rozšiřování výzkumné základny a nabírání pracovních sil ji naopak čekalo další propouštění a rušení pracovišť. Ke konci června 1993 Akademie věd České republiky zrušila dalších 21 pracovišť, včetně např. Pedagogického ústavu Jana Amose Komenského nebo Ústavu fyziologických regulací. Jen někteří zaměstnanci přitom dostali možnost zůstat v dalších akademických ústavech. Platy těch, kteří zůstali v Akademii věd, nerostly právě

závratným tempem a jen s obtížemi se dařilo uskutečňovat potřebnou zahraniční výměnu. Přesto dosáhly mezinárodní kontakty Akademie věd úroveň, jež zůstávala pro ČSAV během značné části doby její existence nepředstavitelným snem. S velkými komplikacemi se setkávaly snahy zajistit obnovu a vylepšení přístrojového zabezpečení, přestože hlavně v některých oblastech se jen prohluboval odstup české vědy od nejvyspělejších center výzkumu. Obtížně řešitelný problém představovaly také dopady majetkových restitucí, které se týkaly i řady nemovitostí dosud spravovaných akademickými ústavu.

Velmi pomalu Akademie věd České republiky všechny překážky překonávala a cennou pomoc jí poskytli i někteří zahraniční partneři. Na domácí půdě stále musela zápasit s hlasy zejména z politické sféry, které nepřestávaly zpochybňovat význam mimouniverzitního základního výzkumu. Při pohledu zpět však lze konstatovat, že při vzniku AV ČR a při formulaci jejích stanov se podařilo najít mnohem lepší a výkonnější model, než jaký byl politicky naoktrojován na počátku 50. let.

Přes nedostatky a potíže současná Akademie věd úspěšně rozvíjí základní výzkum a v některých oblastech dosahují její ústavy výsledků, jimiž vynikají na mezinárodním poli. Samozřejmě se stále znovu vrací otázka, zda by fungování Akademie věd a její řízení nemělo pozměnit svůj charakter. Zajímavá diskuze proběhla nedávno na internetovém serveru Česká pozice. Vysoce demokratický model se značnou mírou samosprávy samotných vědců se jeví jako problematický a v mnoha ohledech nevykonný. Reagoval ostatně na opačný model s mimořádně vysokou mírou státního a zejména stranického dohledu a s konzervativním sborem členů, což se dnes může jevit jako dávno překonané nebezpečí, které už nikdy nenabyde své dřívější síly. Domnívám se ale, že přílišné spoléhání se na osvícenost (alespoň částečnou) politické sféry se v českém prostředí vědy a jejím představitelům nikdy moc nevyplatilo.

Redakce

Medaile G. J. Mendela pro Helenu Illnerovou

Prof. RNDr. Helena Illnerová, DrSc., oslavila v prosinci 2012 významné životní jubileum – 75 let. Při této příležitosti jí předseda Akademie věd ČR prof. Jiří Drahoš udělil 9. ledna 2013 v sídle Akademie věd ČR v Praze čestnou oborovou medaili Gregora Johanna Mendela za zásluhy v biologických vědách.

Helena Illnerová patří mezi naše přední odborníky ve fyziologii a biochemii, v oboru chronobiologie se stala světově uznávanou autoritou. Již více než 50 let pracuje ve Fyziologickém ústavu AV ČR, v. v. i., od r. 1989 v oddělení neurohumo-

rálních regulací. Specializuje se především na časový program savců včetně člověka – na otázky řízení a molekulárních mechanismů denních a sezonních rytmů a jejich synchronizace s vnějším dnem.

Dlouhodobě se také zapojuje do fungování a organizace vědy v České republice. V letech 2001–05 zastávala funkci předsedkyně Akademie věd ČR. Působila též jako předsedkyně Učené společnosti ČR (2008–10). V současnosti je členkou Vědecké rady AV ČR a předsedkyní Komise pro etiku vědecké práce v AV ČR, poroty soutěže L'ORÉAL Pro ženy ve vědě a Čes-

ké komise pro UNESCO. Intenzivně spolupracuje s vysokými školami, zejména s Univerzitou Karlovou v Praze, jako pedagožka i ve vědeckých radách. Od r. 1997 je členkou redakční rady časopisu Živa (více např. Živa 2001, 6: 242–244; 2002, 6: LXXXIII).

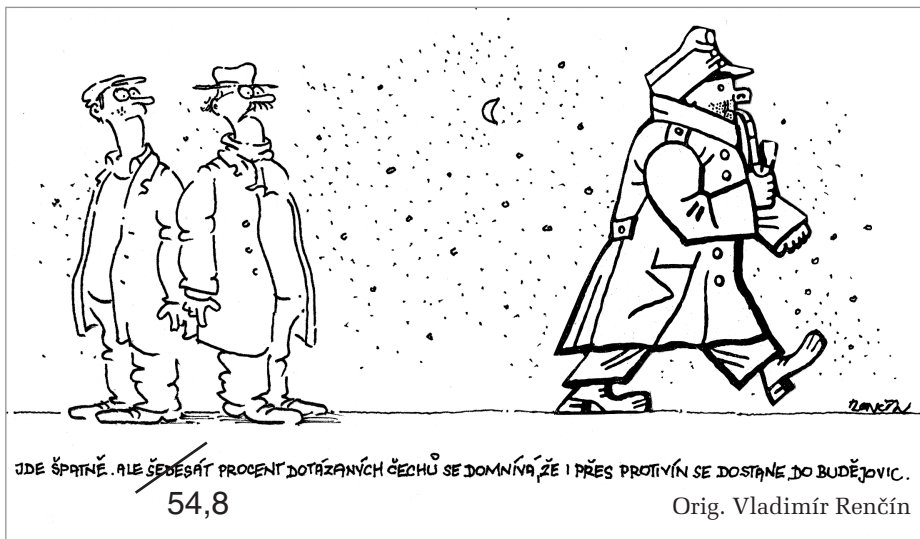
Za přínos pro vědu a její řízení získala řadu domácích i zahraničních ocenění, je mimo jiné nositelkou čestné medaile Akademie věd ČR – De scientia et humanitate optime meritis.

Paní profesorce přejeme za redakční radu i redakci Živy do dalších let pevné zdraví a mnoho úspěchů ve všech jejích aktivitách. U příležitosti životního jubilea připravujeme rozhovor, který najdete v letošním červnovém čísle Živy.

1 a 2 Helena Illnerová při přebírání medaile G. J. Mendela od předsedy Akademie věd ČR Jiřího Drahoše. Foto S. Kyselová, archiv SSČ AV ČR, v. v. i.

Jedeme dál – s aligátorem

Živa, popularizačně-odborný magazín biologie, se spíše vyhýbá komentářům s odstíny dopadajícími z politiky. Výjimky se připouštějí vzácně – pokud hýbají celonárodní atmosférou, jež dosahuje k provozování vědy. Příkladem může být úmrtí prvního českého prezidenta po r. 1989, po volbách z 26. ledna 2013 „zrod“ prezidenta nového.

Nynější prezidentské volby (první přímé) zasáhly celý národ, angažovala se i vědecká komunita (např. 21. ledna zveřejněné Prohlášení vědců, lékařů a VŠ učitelů na podporu K. Schwarzenberga, které neslo přes tři tisíce podpisů). Situace, kdy ve druhém kole volby proti sobě stáli kandidáti reprezentující na straně jedné opoziční smlouvu (1998–2002) s frustrujícím dopadem na současný stav veřejné scény (Miloš Zeman) a ctění etických a zákonných norem spolu s akcentem na mezinárodní rozměr mnohostranné kooperace na straně druhé (Karel Schwarzenberg), způsobil nadějeplné oživení občanstva ve vztahu k politickému dění. Zajisté k tomu přispěly odpudivé jevy jako nestandardní angažmá končící hlavy státu a dokonce členů hradi rodiny, za použití nactiutrhačných nefér prostředků, a též za pozoruhodné synchronie této podpory s heterogenní škálou stoupenců od ultranacionalistických až po štěpánovské echtkomunisty. Nejen hlásaná dogmata o dělící čáře mezi levicovostí a pravcovostí se tím pádem stala ještě méně věrohodným a vyprázdněným pojmoslovím, ale takřka každý dříve vážně používaný slovní symbol se v totálním zmatení a převrácení významů zepsul. Symptomatickým vrcholem se stal komentář V. Klause k výhře M. Zemana, že „ve volbě prezidenta zvítězila pravda a láska nad lží a nenávisť“, kde dodal, že je hrdý na Čechy, protože údajně nepodlehli médiím, přičemž přesný opak je pravdou (ovlivnění výsledku voleb lživým inzerátem proti K. Schwarzenbergovi, zveřejněným v Blesku poslední den před volbou agentem StB, tak mohou oprávněně glosovat

respektovaní komentátoři, např. „pogratulujeme Šloufovi“). V. Klaus se tím pro historii už nadobro pohřbil jako státník a přispěl k tomu, že se volební kampaň zredukovala na kádrování a věci dávné minulosti – nedozvěděli jsme se téměř nic o plánech prezidentských kandidátů. Výsledek opřený o téma češství/nečešství vysvětluje neúspěch těch, kteří „prošli světem“ – Jana Švejnar a v minulé a K. Schwarzenberga v této volbě. Zároveň mezinárodnost jako parketa vlastní vědě stojící proti „státečkovému“ zápecnictví obnažuje znovu a znovu národní handicap dosud podměrečné vzdělanosti. Kdosi napsal, že tyto volby byly testem národní inteligence. Dodal bych, že i hodnotových preferencí – 54,8 % voličů upřednostnilo sliby o sociálních požitcích před změnami směrem k ústavnímu pořádku, který by bránil plíživé delegitimizaci Ústavního soudu, Senátu a destruktivní nezavislé justice – tedy základním protikorupčním nástrojům státu – takže: zchudlé vrstvy budou patrně chudnout i nadále, platíce za tunely.

To, že Zemanova výhra ve volbách stojí na lžích, by nemělo překrýt normotvorný skvost, který J. Leschtina v Hospodářských novinách nadepsal Skrytý půvab volební pravdy. Stojí za to citovat: „Mohl se Karel Schwarzenberg vyhnout výpadu Miloše Zemana kvůli sudetským Němcům? Mohl a jednoduše. Stačilo opakovat, že jde o uzavřenou kapitolu, zpečetěnou česko-německou deklarácí... Jenže půvab a síla Schwarzenbergova postoje spočívá v tom, že to odsoudil uprostřed volební kampaně.“ Taková „hloupost“ coby dárek pro protiútok musela být klaus-zemanskými politickými pragmatiky využita. Přesto v kontextu Schwarzenbergovo povolební „Zachovali jsme si čest i v této porážce. Děkuji vám... Uvidíme se v lepších časech“ znamená mnoho (alespoň pro 45,2 % voličského národa). Mnohem horší příklad pro veřejnost by nastal, kdyby v druhém kole zůstali dva kandidáti oplácející jeden druhému

stejnou měrou podrazáctví, smyšlenek o protikandidátovi a přemalování historických faktů. Takhle jsme v naději, že alespoň polovina obyvatel české kotliny se s bezskrupulózním deficitem cti a s rafinovanou účelovostí neztotožňuje (a jistě i část té druhé poloviny do toho spadla pod tlakem lží ze strany zemanovského tábora).

V odhadu, co čekat v biologii a ekologii, potažmo v jejich aplikační sféře, budu konzistentní se vším, co jsem psal na základě empirie o vztazích politiky a vědy nedlouho po přelomu tisíciletí, ať už na téma ekologie půdy a tlaků na zábory panenských území pro průmyslové zóny, nebo přímých odkazů k dopadům opoziční smlouvy (např. kulér Živy 2002: 1, 3, 4). Recept k povzbuzení ekonomiky investicemi, který hlásá vítězná strana, bezpochyby povede betonářské lobby k opětovnému vytažení známých uleželých projektů, což je jev naší historie stejně jistý jako periodicitu ročních období. Znovu se setkáme s gigantománií DOL (průplav Dunaj-Odra-Labe) ohrožující hydrologickou „střechem Evropy“, jejíž linie naší republikou prochází. Případné zaklesnutí podzemních vod bude záležitostí ke snahám zadržet od nás odtékající povrchové vody soustavou přehrad na většině toků. Splavnění českého Labe navzdory zlému Německu (viz volební kampaň), které svůj úsek chrání Čechům naschvál kvůli přírodě, bude navzdory nesmyslnosti prosazováno v míře vrchovaté. Je jasné, že nezelezené stromy v národních parcích prezident Zeman objímat nebude (to ať si dělají Němci na své straně hranice, pokud tam mají svou část parku – hlavně nechť se nevmešují).

Teprve uvidíme, zda naše druhá (klausovská) normalizace v hávu propagované představy demokracie bude dalších pět let pokračovat, jestli nedávno vzniklou metodou diferencované útlumové a progresivní směry v bádání budou dál zkracovat vlastní tělo vědy požíráním od ocasu, zda kmotři docílí masivnějšího přesunu financí od akademické sféry takzvané do aplikací, tedy do svého byznysu. Video s aligátorem (skrytá reklama na mobil stejného názvu), jak ho s gusem předváděl v šotu před volbami M. Zemana, je Živě zoologicky blízké téma. Kam své predátorské schopnosti zvolený protagonist zacílí, bude jistě zajímat nás všechny. Doufejme, že ČSSD nenaletí na signály k sjednocování „fronty“ s Věcmi veřejnými a Stranou práv občanů Zemanovci, v obou případech jde o vše jiné než standardní partaje (sjednocování levice nebo leváren?). Možná bychom mohli optimisticky zakončit zmínkou o jiném videu ze světa zvířat, které ve stejném období zveřejnil Z. Svěrák. Bajku, v níž jeden lišák vnucuje zajičím důvěru v jiného lišáka při alternativě, že by se mohli svěřit do péče hajného. S tím hajným to nevyšlo, a tak se Cimrmanův duchovní otec po prezidentské volbě svěříje voličům, že se vrací ke své práci: „dělání všechny smutky zahání“. Všechny asi ne, ale pojďme se o budoucnost přičinit. I když opět o tři kroky vyhrála klausovská filozofie podpíraná krédem, že „součástí hry je obehrát i rozhodčího“ (T. Ježek, Budování kapitalismu v Čechách, 1997). Zdá se, že ten rozhodčí, tedy české voličstvo, začíná přece jen dotahovat.

Za Jirkou Sojákem

Je zvlášť smutné, když se musíme rozloučit se svými spolužáky ze studií, kterým osud nedopřál delší životní dráhu. Nyní k nim patří už i RNDr. Jiří Soják, CSc. (1936–2012). Jeho odborný profil charakterizoval Josef Měsíček při Jirkových šedesátinách (Preslia 1996, 68: 181–186).

Na tomto místě bych připomenul nejprve několik vzpomínek vázaných na většinou příjemné společné zážitky při studiu botaniky na tehdejší Biologické fakultě UK v Praze ve druhé polovině 50. let. Náš ročník měl ve srovnání s jinými podle vyjádření prof. Františka A. Nováka „neobvykle silnou sestavu adeptů botaniky“ ve specializaci systematická a morfologie vyšších rostlin. Byli to Bohdan Křísa, Miloš Hostička, Jiří Soják, Miloslav Kovanda, Helena Řihová a já. Pod patronací vedoucího floristické akce Československé botanické společnosti, nezapomenutelné osobnosti Jindřicha Houfka, jsme začali provádět podle svých geografických vazeb výzkum rozšíření vzácných a fytogeograficky významných druhů. Jirka měl ale již tehdy mezi námi primát, neboť ve svých 19 letech uveřejnil svůj první floristický článek Příspěvek ke květeně okolí Vraného nad Vltavou (Preslia 1955, 27: 447–448). Pak se jeho zájem přesunul na východní Slovensko do Nízkých Polonin (nyní Bukovské hory), botanicky málo známých, odkud publikoval zajímavé floristické nálezy doložené v herbářích Národního muzea v Praze. Slovensko bylo tehdy pro nás vrcholem cestovních i botanických možností, postupně jsme všichni v různých jeho krajích pracovali. Ve čtvrtém ročníku nás Jirka ohromil precizním klíčem k určení našich druhů šáchorovitých (*Cyperaceae*), s výjimkou rodu ostřice (*Carex*; Preslia 1958, 30: 43–58). Byl rozeným sys-

1 Jiří Soják (vlevo) v době studií na tehdejší Biologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Z exkurze na Muráňskou planinu se spolužáky Václavem Zeleným (uprostřed) a Milošem Hostičkou. Foto B. Křísa

tematikem s výborným pozorovacím talentem, schopností přesného terminologického vyjadřování a trpělivostí, které mu umožnily použít k rozlišení i nejjemnější morfologické detaily, např. u šáchorovitých zoubky okvětních štětinek. Jako pedagog mám srovnání s terminologií některých současných doktorandů, kteří by z morfologie stěží udělali zápočet. K tomu měl Jirka další velkou přednost – kreslířské nadání. Dovedl přesně vystihnout obrys zkoumaných objektů a jemným tečkováním dosáhnout trojrozměrného účinku kresby.

Od třetího ročníku se věnoval taxonomii mochen (*Potentilla*) – v diplomové práci našich druhů ze sekce *Aureae* – a tento velký a taxonomicky obtížný rod asi s 500 druhy nikdy neopustil; zasvětil mu vlastně většinu života. Při jejich určování často zdůrazňoval význam rozdílů trichomů, což se nám zdálo až přehnané; jeho další studium cizích, hlavně vysokohorských asijských druhů však tento názor potvrdilo. V terénu byl ve svém živlu. Rychlý, sebejistý, nehledící na někdy obtížné podmínky, např. strmost výstupů, rozbahněnou půdu, velké vzdálenosti apod. To mu umožnilo nalézt cílové druhy i v místech, kam by se jiní sotva odvážili.

Společensky se během studia výrazně neprojevoval. Byl spíše plachý a věnoval se hlavně svým botanickým zájmům. Trochu jsme si ho dobírali, že opomíjí dívky, tanec a podobné záležitosti úměrné věku, na což odpovídal, že světské nedostatky

dohoní až po studiích; částečně to i splnil. Měl vyhraněné názory, přímou povahu a nikdy nezkalil žádnou legraci, k níž sám různými vtipy přispíval. K jeho charakteristickým vlastnostem patřila ochota poradit s literaturou, nomenklaturou, mapami, prací s herbářovým materiálem aj., a tuto schopnost si ve své profesi zachoval celý život. V pozdějším věku si stěžoval na bolesti hlavy a neschopnost soustředění, nicméně v terénních podmínkách se potíže zřejmě vytratily, jinak by stěží mohl úspěšně absolvovat tak náročnou expedici, jakou byla sběrná exkurze biologů Národního muzea do Íránu (viz např. Živa 1979, 1: 23–25) skříňovou Pragovkou V3S.

V případě Jiřího Sojaka je možno bez nadsázky říci, že osou jeho života byla taxonomie, nikoli např. vyučování biologie (měli jsme i učitelkou aprobaci) nebo práce v ochraně přírody. Netoužil ani po zaměstnání v Botanickém ústavu ČSAV. Po absolutoriu získal místo v Botanickém oddělení Národního muzea v Průhoních, které později 20 let vedl a pokračoval tam i v důchodovém věku. K jeho hlavním zásluhám patří abecední uspořádání herbáře našich květeny (kolem 750 000 položek), započaté pravděpodobně již jeho předchůdci Ivanem Klášterským a Milošem Deylem, z nichž asi třetinu rodově určil, a vytřídění typových a historicky cenných položek (přes 5 000) do samostatné sbírky. Z hlediska uchování rostlinného materiálu pak mělo za jeho vedení zásadní význam nalepování herbářových položek prováděné technickými pracovníky muzea. Po stránce sběratelské patřil k našim nejpilnějším botanikům, nashromáždil a do herbáře Národního muzea předal mnoho tisíc položek, a to jak z Československa, tak z několika asijských zemí.

Byl velmi dobrým latiníkem a zvládl značně komplikované nomenklatorické problémy. Měl kritické připomínky i ke jménům zavedeným obecně neznámějšími kombinátory, např. Josefem Holubem nebo maďarským prof. Károly Rezső Soó. V rodu mochna popsal několik desítek nových druhů, především ze zmíněných vysokých asijských pohoří. Znalost latiny vyústila velmi potřebným vydáním Latinsko-českého botanického slovníku (Zpráva ČBS 42, Příloha 2007, 1). Středoevropské druhy mochen a několik blíže příbuzných rodů zpracoval pro naše nejobsáhlejší systematické dílo – Květenu České republiky (4. svazek, Academia, Praha 1995).

Šíře záběru nomenklatorických prací J. Sojaka je obdivuhodná a zahrnuje rody více než 20 čeledí cévnatých rostlin. Práce publikoval v našich i zahraničních časopisech, nicméně nejčastěji v Presliích, ve Folia geobotanica et phytotaxonomica a v Časopise Národního muzea. Nejvíce úsilí věnoval ovšem asijským mochnám. V posledních letech uveřejnil v prestižních botanických časopisech několik zásadních monografií tohoto rodu na celých kontinentech nebo jiných územních celcích – Asie, Afrika, Papua-Nová Guinea (Plant Diversity and Evolution), země bývalého SSSR (Feddes Repertorium), východní Evropa (Candollea), Čína (Harvard Papers in Botany). Při studiu postupně navštívil Sibiř, Írán, Mongolsko a Čínu.

Přítom je z dnešního pohledu překvapující, nicméně pravdivé, jak zdůrazňoval, že se obešel bez angličtiny, kterou vůbec neovládal.

Základním pracovním postupem systematické botaniky v 50. letech 20. stol. byla morfologicko-geografická metoda založená na studiu živého i herbariového materiálu a areálech taxonů. Jirka však nebyl jen systematickem tohoto typu. Dobře věděl, že se mohou snadno křížit a u mnoha populací je běžná apomixie. Pokusně křížil druhy, o nichž předpokládal, že jsou rodiči jiného druhu známého z přírody, v jehož

blízkosti už ale nyní nerostou. V několika případech se mu podařilo prokázat, že jím vytvořený kříženec je zcela shodný s přírodním, předpokládaně hybridogenním druhem. Za nezbytnou považoval i cytotaxonomii, v níž spolupracoval s J. Měsíčkem z Botanického ústavu AV ČR, v. v. i., v Průhonících a spolu publikovali nejen práce o počtech chromozomů asijských mochen, ale i jiných mongolských druhů.

Na populárně-odborné práce mu zbývalo málo času, nicméně napsal velmi žádanou obsažnou knihu Rostliny našich hor, která vyšla ve dvou vydáních (Acade-

mia, Praha 1983, 1989). V Živě publikoval v 70. letech sérii článků o horských rostlinách (Galerie horských druhů, Živa 1973, 1–6) a řadu dalších příspěvků (Vegetace Gobi, Živa 1964, 5: 161–163; Rostliny podobné jahodníku, Živa 1965, 1: 5; Alpínky Mongolska, Živa 1972, 3: 82–85 ad.).

Je škoda, že se tak vynikajícímu taxonomovi nepodařilo dokončit zpracování mochen do podoby celosvětové monografie, ale on asi věděl, že na tento úkol nestačí jeden život. V každém případě nám zde zanechal obrovské dílo a vzpomínky na bezvadného botanika a hodného člověka.

Aleš Lebeda

RECENZE

Václav Kůdela, František Kocourek, Martin Bárnét a kol.: České a anglické názvy chorob a škůdců rostlin

V každém vědním oboru na domácí i mezinárodní úrovni je přesná a racionální komunikace prvotně založena na obecně akceptovaném a dostupně publikovaném názvosloví. Nejinak je tomu v rostlinolékařství – vědní i praktické disciplíně, která hraje klíčovou roli nejen v zemědělských vědách, ale má přímou a silnou vazbu také na řadu přírodovědných oborů. Ustálené obecné názvy chorob a škůdců rostlin jsou základem snadné komunikace nejen v rámci odborné veřejnosti, ale jsou velmi významné i pro oblast vědy a školství.

První nahodilé aktivity spojené s tvorbou českých jmen chorob a poruch u rostlin lze datovat již do poloviny 19. stol. Systematické pokusy o vytvoření a zavedení českého názvosloví chorob a škůdců rostlin spadají do počátku 20. stol. (F. Straňák, Ochrana rostlin 1922, 2: 45–46; časopis v současnosti vychází pod názvem Plant Protection Science), včetně následných aktivit v tomto směru (J. Smolák, Ochrana rostlin 1948, 21: 43–46 a 1950, 23: 248–250). Přes veškerou snahu se však nepodařilo vytvořit jednotný český názvoslovný systém, který by byl akceptován a používán širokou veřejností. Tento nelehký úkol si dala za cíl nedávno vydaná recenzovaná publikace. Koordinace dlouhodobého projektu se ujal prof. Václav Kůdela, významný český fytopatolog a rostlinolékař. Pod jeho vedením byla v letech 1998–2010 provedena rozsáhlá revize českého názvosloví chorob, poruch a poškození rostlin. Rovněž byla vypracována Pravidla pro revizi, tvorbu, kodifikaci a používání českého názvosloví chorob, poruch a poškození rostlin, která schválil odbor rostlinolékařství České akademie zemědělských věd v r. 2004. Všechny tyto dílčí kroky tvořily základ pro vznik prvního uceleného a monograficky zpracovaného českého rostlinolékařského názvosloví na vědeckých základech a přesně formulovaných principech, včetně souběžné verze v angličtině, která dává publikaci mezinárodní význam.

Na přípravě názvosloví pro choroby a škůdce jednotlivých skupin plodin se podílelo celkem 27 autorů, 10 lektorů, pracovníků výzkumných zemědělských ústavů, vysokých škol a státní správy. Publikace je rozdělena do tří základních částí. První z nich představují výše uvedená Pravidla pro revizi, tvorbu, kodifikaci a používání českého názvosloví chorob, poruch a poškození rostlin, jež doplňuje pojednání o významu a historickém vývoji českých názvů k tomuto oboru. Druhou část tvoří rozsáhlý tabulkový seznam jmen více než 3 000 chorob a škůdců, jež se vyskytují na 206 druzích rostlin.

Celkem snadná orientace v knize je založena na rozdělení rostlin do pěti základních kategorií – polní plodiny, zeleinové druhy, ovocné druhy, aromatické speciální plodiny a okrasné rostliny, přičemž každá plodina má svůj číselný kód. Každou skupinu (např. obilniny) předchází přehled polyfágních druhů škůdců. V rámci jednotlivých plodin je pak jednotná struktura a sled škodlivých činitelů (abiotikózy, virózy, bakteriózy, mykózy a oomy-

cetózy, škůdci). Každá choroba a patogen mají český, vědecký a anglický název. U převážné většiny chorob a škůdců je rovněž doplněna informace o jejich stupni škodlivosti nebo ekonomickém významu v podmínkách střední Evropy. Třetí část tvoří rejstříky (samostatně pro vědecké, české a anglické názvy hostitelských rostlin, chorob a škůdců).

Po formální stránce je kniha velmi dobře zpracována, včetně atraktivní obálky. Skutečnost, že takto zaměřená publikace nemůže být zcela bez nedostatků, je dána časovou náročností jejího zpracování, ale i značnými změnami v taxonomii a pojmenování původců chorob, k nimž v poslední době dochází díky rozvoji a použití molekulárních metod v taxonomii organismů. Autoři tuto skutečnost zdůrazňují v úvodní části knihy s tím, že obsah publikace je otevřeným dokumentem, který bude třeba postupně doplňovat a inovovat na základě nových poznatků. Ve vztahu k anglickému názvosloví chorob lze poznamenat, že autoři vycházeli ze dvou amerických zdrojů – Approved Common Names, The American Phytopathological Society (1978–2007) a série publikací The Diseases Compendium Series of The American Phytopathological Society. V tomto směru lze mít jedinou kritickou připomínku, a to, že je škoda, že se na přípravě anglické části nepodílel přímo některý z renomovaných zahraničních fytopatologů, resp. rostlinolékařů, který je rodilým mluvčím. Taková spolupráce by bezesporu dala této části větší věrohodnost a celé knize významnější mezinárodní dopad.

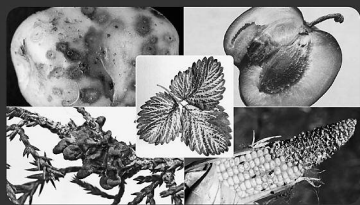
Faktem však zůstává již řečené, že publikace představuje v české i mezinárodní literatuře ojedinělé dílo, které tvoří první komplexní a ucelený podklad pro rostlinolékařské názvosloví a jeho další rozvoj. Práci editorů, autorů i České akademie zemědělských věd tak je možné považovat za vzornou. Kniha bude významná pro rostlinolékaře a praktické zemědělce v nejbližším slova smyslu, ale také pro pracovníky ve fytopatologii a zemědělské entomologii. I biologové a ekologové ji mohou využít. Přestože není napínavým čtením, bude nepostradatelným pomocníkem studentů a učitelů vysokých a středních škol, vědeckých pracovníků, zaměstnanců státní správy a pracovníků mezinárodních organizací.

Česká akademie zemědělských věd,
Odbor rostlinolékařství.
Profi Press s. r. o., Praha 2012, 272 str.
Cena 650 Kč

ČESKÉ A ANGLICKÉ NÁZVY CHOROB
A ŠKŮDCŮ ROSTLIN

CZECH AND ENGLISH NAMES
OF PLANT DISEASES AND PESTS

Václav KŮDELA, František KOCOUREK, Martin BÁRNÉT
a kol.

Bohumír Prokůpek a kol.: Národní park Podyjí

Po několikaleté přípravě, přerušené bohužel i nečekaným úmrtím hlavního autora, fotografa Bohumíra Prokůpka, dostává se konečně do našich knihkupectví dlouho očekávaná monumentální publikace o národním parku Podyjí. Jde o dílo neobyčejného rozsahu a záběru, které si vyžádalo zvláštní formát, zejména proto, že záměrem bylo podat kromě ucelené textové informace o jedinečném území i umělecký pohled na tuto krajinu okem jejího znalce a zároveň poetického milovníka B. Prokůpka (viz také článek na str. 23–24). Právě zařazení několika desítek jeho velkoformátových černobílých i barevných fotografií vedlo k volbě čtvercového formátu (zhruba 30 × 30 cm), vytištění na křídovém papíře a především k rozdělení celé publikace do dvou objemných svazků o 112 a 276 stranách. Dostáváme tak do rukou velmi cenné jubilejní dílo, shrnující zatím nejúplnější soubor uměleckých fotografií i odborných, ochranných a historických informací o přírodní krajině na pomezí jihozápadní Moravy a severního Rakouska. Tak široký záběr několika různých pohledů na Podyjí tato publikace určitě splňuje, navíc je i důstojným uměleckým odkazem hlavního autora. Nicméně trochu vybočuje ze standardu běžných ochranných publikací, což se projevuje i na její vyšší ceně.

Máme před sebou dvě knihy ve společném obalu. První se nejvíce vymyká z publikací o našich přírodních parcích. Ukazuje svéráznou krajinu Podyjí okem umělce, ale zároveň zaslíbeného znalce v souboru černobílých fotografií. Spolu s básnickým úvodem bitovského „pouštevnicka“ a básníka Jiřího Kuběny představuje Prokůpek zamyšlenou a vědoucí črtou svou vidinu – zamýšlí se nad počátkem Dyje kdesi na Českomoravské vrchovině, vydává se s ní na dlouhé pouti od rakouských hranic národním parkem Podyjí a končí v panonské oblasti u soutoku s Moravou a vzdálenějším Dunajem. I když je to spíše poetický popis, je natolik reálný a vizuálně dokumentovaný, že zaujme i jinak uvažujícího čtenáře. Nicméně běžný znalec a milovník přírody tu nachází snad jen trochu odlišný pohled do podýjské přírody a seznamuje se s typickými stromy, rostlinami a detaily, které by jinak míjel. Zajímaví živočišní obyvatelé tu bohužel chybějí – ty specialista tradiční „dřevěně“ kamery zachytit nemohl. Nicméně takto pojatý pohled na širokou oblast Podyjí, v jehož centru se národní park nachází, má svou cenu rovněž pro ty, kteří v parku hledají poznatky a poučení o místní přírodě. Nacházejí tu totiž široké výhledy a zároveň detaily a uvědomují si tak, že krajina chráněná především pro své přírodní hodnoty je nejen krásná, ale může být zcela rozdílně vnímána, chápána a oceňována. Snad i to, že krajina má svou

1 Řeka Dyje pod Šobesem. Národní park Podyjí. Foto B. Prokůpek, s laskavým svolením dědiců

specifickou duši, která možná někdy, nebo většinou není vidět. Je logické, že první část uzavírá stručné curriculum vitae hlavního autora B. Prokůpka a doslov historika umění a kurátora fotografické sbírky Moravské galerie v Brně Antonína Dufka.

Pro návštěvníky hledající v Podyjí především jinde nevídanou přírodu je významnější druhá kniha. Opět dominuje mistrovské a zároveň poetické umění Prokůpkovo – zařazením tentokrát barevných snímků krajiny a jejich detailů, v nichž už jsou výrazně zastoupeny vzácné a typické rostliny. I zde je však krajina vnímána jako celek – ve své rozmanitosti, včetně současných i minulých obyvatel a jejich výtvorů, jimiž krajinu měnili k lepšímu, aniž by porušili její přírodní ráz. Do historie národního parku určitě patří lidské stavby – kapličky, kostelíky i obyčejná stavení, vesnické dvorky a typické sklípky a stodoly, které jsou pozůstatkem dřívějších aktivit místních obyvatel. Že to byla vždy krajina na pomezí německého a českého osídlení, ukazuje i zdánlivý detail zapomenuté archaické mlátičky z dílny Smrčkovy továrny v Moravských Budějovicích v kontrastu s tvářemi nedávných německých obyvatel ze hřbitova v Podmýchčích. Složitou a zatím nedostatečně známou dávnou historii dokumentují snímky archeologických artefaktů z různých období a také památek z pozdější a známější historie.

Druhá kniha navíc obsahuje právě to, co od publikace většina zájemců očekává – ucelené informace o historii přírody a osíd-

lení Podyjí, napsané kolektivem 20 odborníků a nejlepších znalců této oblasti. Text je na současné odborné úrovni, komplexní a plný potřebných dat podaných přístupnou formou. V tomto asi 200stránkovém oddílu je na prvním místě pojednána příroda NP Podyjí, počínaje geologickou charakteristikou, dále souhrnem vegetačních typů, podrobným popisem lesů, floristicou a faunisticou charakteristikou s bohatým výčtem typických a chráněných druhů. Oddíl uzavírá obsáhlá kapitola zaměřená na ochrannou problematiku s cenným přehledem významných chráněných území parku a jeho nejbližšího okolí i historii vývoje ochranných snah v tomto prostoru. I když uvedené informace mají formu čtivých esejů, jsou díky abecednímu řazení příslušných jevů a termínů snadno dohledatelné.

Textový soubor doplňuje přehled historie osídlení a dopadu činnosti člověka na vývoj přírodní krajiny. Takový pohled zpravidla u podobných publikací chybí, neboť chráněné oblasti bývají běžně vnímány jako rezervace nebo spíše rezidua přírody bez bližšího kontaktu a vlivu okolního osídleného území. Působení člověka v naší dlouho a hustě osídlené krajině se však už projevilo a dále projevuje všude, chráněná území nevyjímaje. To je nejvíce patrné právě ve středním Podyjí, na okrajích intenzivně zemědělsky využívané moravské nížiny a navazujícího předpolí lesní pahorkatiny hercynika. Ostatně o NP Podyjí je známo, že se mnohé jeho přírodní kvality vytvářely právě za spoluúčasti dlouhodobé lidské činnosti. Tento vztah v knize dokládají údaje o prehistorickém a pozdějším historickém vývoji širší oblasti a speciálně ho upřesňuje jedna ze závěrečných kapitol, ukazující přímo na vliv člověka. Text uceluje soubor místopisných a historických dat, jaký v této úplnosti a aktuálnosti sotva kde jinde najdeme.

Závěrem je třeba ocenit snahu všech autorů a editorů a zejména Správu NP Podyjí, že iniciovali a dopracovali vydání tak nevěšdní knihy a realizovali původní záměr jejího autora. NP Podyjí získal cennou reprezentační publikaci, jakou zatím nemají k dispozici jiné naše mnohem starší a známější národní parky. Je tedy třeba zvláště vyzdvihnout široký záběr, který všestranně přibližuje přírodu nejmenšího národního parku České republiky a také zajímavosti a historické peripetie pohraničního regionu. Neměla by chybět v knihovně žádného zájemce o naši přírodu, zejména ne u stálých místních návštěvníků parku a turisticky lákavého území jižní Moravy. Najde tam vše potřebné a navíc rozsáhlou galerii prvotřídních fotografií.

**Vydala Správa NP Podyjí
v nakladatelství ASCO – spol. s r. o.,
Praha 2012, 112 a 276 str., německá
a anglická verze na vloženém
elektronickém nosiči.
Doporučená cena 1 199 Kč**

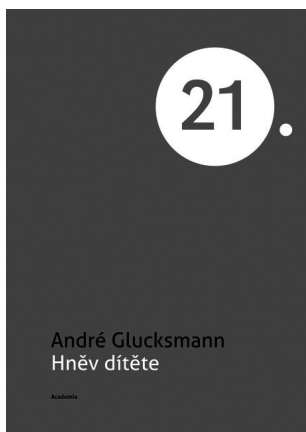

Die Vegetation und Flora der Flusshäfen Mitteleuropas

Vladimír Jehlík

Edice Živá a neživá příroda
Publikace se opírá o autorovy výzkumy flóry a vegetace 62 říčních přístavů na území pěti států střední Evropy v povodí Labe s Vltavou a Dunaje z let 1968–2008. Podrobně je analyzována květena (téměř 1 000 druhů) se zřetelem na synantropní vegetaci (popsáno více než 90 společenstev). Kniha je určena vědeckým pracovníkům, pedagogům a studentům botaniky, geobotaniky, zemědělství, geografie, ochrany životního prostředí a odborníkům v oboru vodních staveb. Jde o největší zpracování problematiky ve světovém kontextu, včetně praktických aplikací. 544 str. – vázaná – doporučená cena 595 Kč

borníkům v oboru vodních staveb. Jde o největší zpracování problematiky ve světovém kontextu, včetně praktických aplikací. 544 str. – vázaná – doporučená cena 595 Kč

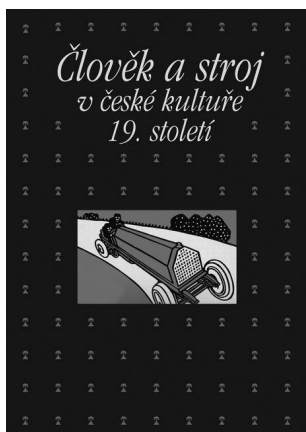
Hněv dítěte

André Glucksmann

Edice 21. století

Francouzský filozof A. Glucksmann se snaží hledat kořeny svého celoživotního vystupování proti totalitarismu i post-totalitarismu reflexí vlastního života. Jako židovské dítě (jeho matka pocházela z Prahy) narozené za války ve Francii prožil několik momentů, které předurčovaly jeho pozdější intelektuální směřování. Úvahy a analýzy zakládá i na hluboké znalosti literatury a dějin. Knihu uzavírá kapitola o smyslu Evropy (stýkal se s východoevropskými disidenty). 184 str. – vázaná s přebalem – 295 Kč

184 str. – vázaná s přebalem – 295 Kč

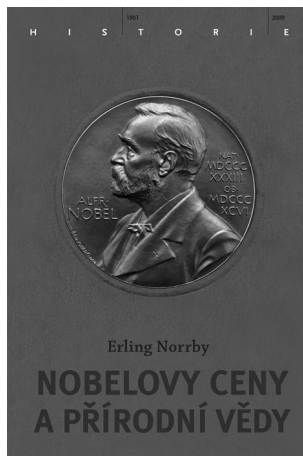

Člověk a stroj v české kultuře 19. století

Taťána Petrasová, Pavla Machalíková

Edice Mimo – humanitní vědy
Připravovaná publikace zahrnuje příspěvky z 32. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. stol., které se každoročně pořádá v Plzni. Badatelé z oboru hospodářských dějin, dějin vědy i výtvarného umění, literární historikové, muzikologové, historikové filmu i fotografie ukazují, jak vypadal svět „mechanického věku“ předtím, než ho objevila avantgarda 20. stol. 344 str. – brožovaná – doporučená cena 385 Kč

344 str. – brožovaná – doporučená cena 385 Kč

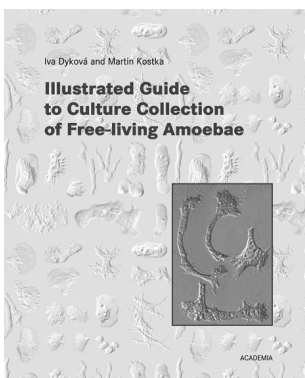
Nobelovy ceny a přírodní vědy

Erling Norrby

Edice Historie

Nobelovy ceny udělované v oblasti přírodních věd patří k nejvyšším oceněním vědeckých úspěchů. Kniha přináší přehled jejich nositelů, zejména z oborů chemie, fyziologie a medicíny. I díky archivním materiálům, zveřejňovaným postupně poté, co byly 50 let skryty před veřejností, autor mohl přiblížit mechanismy výběru laureátů. Nevěnuje se pouze jednotlivcům, ale popisuje také prostředí, které k vědecké tvořivosti neodmyslitelně patří. Nikde se této činnosti nedostává tolik pozornosti jako při nominacích jedinců, kteří jsou Nobelovy ceny hodni. 360 str. – vázaná s přebalem – doporučená cena 450 Kč

360 str. – vázaná s přebalem – doporučená cena 450 Kč

Illustrated Guide to Culture Collection of Free-living Amoebae

Iva Dyková, Martin Kostka

Edice Mimo – přírodní vědy

Obrazový atlas dokumentuje sbírku kmenů amfizoických améb, které byly izolovány především z orgánů ryb a bezobratlých. V menším počtu jsou zastoupeny i environmentální kmeny. Sběrka vznikla při výzkumu zaměřeném na volně žijící améby – potenciální patogeny ryb. V době, kdy se intenzivně prosazují molekulární metody, existuje relativně malý počet morfologicky i molekulárně charakterizovaných sbírkových kmenů volně žijících améb, ačkoli mezi ně patří agens patogenní pro člověka. 364 str. – vázaná – doporučená cena 550 Kč

364 str. – vázaná – doporučená cena 550 Kč

Francouzi a Němci na cestě ke sblížení

Lucie Filipová

Edice Historie

První česká monografie, která přibližuje vývoj francouzsko-německých vztahů v letech 1950–2000 a je z velké části založena na původním výzkumu. Autorka nahlíží na téma v souladu s konceptem „dějin zdola“, který ukazuje, že k navázání dlouhodobé spolupráce přispěly politické, hospodářské a kulturní elity, ale i zapojení několika milionů občanů – zde sledované na příkladu partnerství měst a menších obcí. 456 str. – vázaná s přebalem – doporučená cena 550 Kč

456 str. – vázaná s přebalem – doporučená cena 550 Kč

Objednávky přijímá:
Expedice ACADEMIA
Rozvojová 135, 160 00 Praha 6 – Lysolaje
tel. 221 403 831; fax 296 780 510
e-mail: expedice@academia.cz

Knihkupectví Academia
Václavské nám. 34, Praha 1, tel. 221 403 840–842
Národní tř. 7, Praha 1, tel. 221 403 856
Na Florenci 3, Praha 1, tel. 221 403 858
Nám. Svobody 13, Brno, tel. 542 217 954–6
Kulturně-literární centrum Academia Ostrava
Zámecká 2, Ostrava 1, tel. 596 114 580

Medaile Josefa Hlávky v roce 2012

Dne 16. listopadu 2012 byly v sále České-
ho kvarteta na zámku Josefa Hlávky v Luža-
nech u Přeštic předány Medaile a Ceny
Josefa Hlávky, které každoročně uděluje
Správní rada Nadání Josefa, Marie a Zdeň-
ky Hlávkových vybraným českým vědcům,
umělcům, pedagogům a studentům.

Hlávkovy medaile za r. 2012 získaly tyto
osobnosti: prof. RNDr. Jan Schraml, DrSc.
(Ústav chemických procesů Akademie
věd ČR, v. v. i.), prof. PhDr. Zdeněk Helus,
DrSc. (Pedagogická fakulta Univerzity
Karlovy v Praze), prof. MgA. Josef Krofta
(Divadelní fakulta Akademie múzických
umění), doc. Ing. Antonín Pokorný, CSc.
(Fakulta architektury Českého vysokého
učení technického v Praze), a prof. Ing. Jan
Káš, DrSc. (Vysoká škola chemicko-techno-
logická v Praze). *In memoriam* byla

medaile udělena v r. 2012 zesnulému
prof. PhDr. Miloslavu Petruskovi, CSc.,
významnému českému sociologovi, který
působil především na Fakultě sociálních
věd a Filozofické fakultě UK v Praze a byl
nositelem řady ocenění, např. Medaile za
zásluhy o Univerzitu Karlovu, zlaté me-
daile Masarykovy univerzity v Brně a *in
memoriam* také Ceny Nadace Dagmar
a Václava Havlových Vize 97.

Cenu Josefa Hlávky také převzali mladí
badatelé z ústavů Akademie věd České
republiky: RNDr. L'ubica Staňková, Ph.D.
(Fyziologický ústav), Mgr. Leona Koptíková
(Geologický ústav), Mgr. Jana Křenková,
Ph.D. (Ústav analytické chemie), Ing. To-
máš Riedel, Ph.D. (Ústav makromolekulár-
ní chemie) a Ing. Petr Siegl (Ústav jaderné
fyziky).

Lubomír Adamec

ZAÚJALO NÁS

Turiony rdestu v podmínkách bez kyslíku

Některé druhy vodních rdestů (*Potamogeton*) vytvářejí koncem růstové sezony na delších podzemních oddencích zvláštní přezimovací pupeny – turiony; u nás např. rdest světlý (*P. lucens*) a r. alpský (*P. alpinus*). Tyto úzce kuželovité až banánovité útvary dlouhé 2–5 cm představují pozměněné vzrostné vrcholy, oddenkem spojené s mateřskou rostlinou, která též přezimuje. Turiony jsou nažloutlé, bez chlorofylu a svou větší částí obvykle zanořené do dna. Fungují jako zásobní klidové orgány, na jaře v teplejší vodě často v anoxických podmínkách ve tmě klíčí a vyrůstají v mladé prýty spojené s mateřskou rostlinou. Pojem turion (latinsky turio znamená prýt) je terminologicky dost nejednoznačný, protože se jím v hydrobotanice častěji označují dormantní přezimovací pupeny, jež jsou naopak sytě zelené a v dospělosti nebo před svým klíčením se zcela oddělují od mateřské, na zimu odumírající rostliny – u nás např. bublinatky (*Utricularia*), aldrovandka měchýřkatá (*Aldrovanda vesiculosa*) nebo vodánka žabí (*Hydrocharis morsus-ranae*). Turiony rdestů prvního typu jsou odolné k anoxickým podmínkám a nejrychlejší prodlužovací růst vykazují právě v bezkyslíkatém prostředí.

Y. Koizumi z univerzity v japonském Tohoku se spolupracovníky studovali fyziologii růstu turionů rdestu *P. distinctus* v aerobních i anoxických podmínkách v laboratoři. Sledovali hlavně závislost prodlužovacího růstu na různých faktorech – přítomnost kyslíku v prostředí, vnější pH a přidání látek stimulujících nebo blokuujících vylučování protonů přes buněčnou membránu buněk. Izolované

stonky turionů zbavené šupinovitých listů se skutečně rychle prodlužovaly jen v anoxickém prostředí, kyslík okamžitě zastavil jejich růst. Tento anaerobní růst byl spojen s vylučováním protonů do prostředí, a tím s jeho výrazným okyselováním. Spolu s protony turiony vylučovaly kyselinu mléčnou jako konečný produkt anaerobní fermentace, která zajišťuje dostatek energie pro všechny buněčné děje. Vliv kyseliny mléčné na okyselování rostoku byl však nízký. Pokud byly turiony drženy v kyselém prostředí s pH 4,0, jejich prodlužovací růst probíhal stejně v kyslíkatém i bezkyslíkatém prostředí. Měření pH ve vnitřním prostředí a ve vakuolách buněk turionů navíc prokázala, že se obě hodnoty při nástupu anoxie výrazně nemění. Cytosolární pH je tedy v buňkách extrémně odolných turionů při anoxii dobře regulováno a okyselením cytosolu (acidózou) nedochází k poškození buněk. Pokus dále ukázal, že k výraznému prodlužovacímu růstu turionů rdestu v anoxickém prostředí je také nezbytná akumulace iontů draslíku zajišťující osmotický tlak rostoucích buněk.

Autoři studie prokázali, že prodlužovací růst odolných turionů rdestu v anoxických podmínkách je spojen s tzv. kyselým růstem (rozvolněním buněčných stěn při nízkém pH) a současně i regulací cytosolárního pH buněk dvěma základními mechanismy – biochemickým (tvorba a vylučování kyseliny mléčné do vnějšího prostředí) a na něj navazujícím biofyzikálním (vylučování protonů přes buněčnou membránu do prostředí).

[New Phytologist 2011, 190: 421–430]

Kontaktní údaje pro předplatitele

SEND Předplatné, s. r. o.
P. O. Box 141
140 21 Praha 4

tel.: 225 985 225
fax: 225 341 425
sms: 605 202 115
e-mail: send@send.cz
www.send.cz

Anketa

Hlasujte o nejlepší článek ročníku 2012, jehož autor získá cenu čtenářů Živy – Cenu Antonína Friče. Návrhy posílejte na adresu redakce, na e-mail ziva@ssc.cas.cz nebo SMS na **739 329 890**. Ze všech hlasů vylosume tři výherce předplatného Živy.

Kalendář biologa

1. březen 2013: Jaro ožívá – sledujte s námi přilet poslů jara! Začíná 4. ročník českého projektu, který je součástí mezinárodní vzdělávací kampaně Spring Alive (koordinuje mezinárodní organizace na ochranu ptáků BirdLife International). Účastníci mohou zaznamenávat svá první pozorování čápa, vlaštovky, kukačky, rorýse a vlny a přispět tak k lepšímu poznání migrace ptáků hnízdících v Evropě. Více informací na: <http://www.springalive.net>.

Inzerce

Koupím Živy 1993, 3 a 1998, 4 – nabízím 1 000 Kč/kus za výtisky ve výborném stavu. Kontakt na tel.: 724 525 679

Koupím kompletní ročníky Živy: 1857, 1859, 1862, 1864, 1867–70, 1872, 1878, 1891–95, 1903–07, 1910–14. Nabídky adresujte na: Štefan Čambal, Mochovská 16, 934 05 Levice, Slovensko; nebo e-mail: stefancambal@gmail.com.

Informace pro autory

Texty přijímáme v tiskové i elektronické podobě ve formátu .doc, .txt, .rtf. Rozsah jednoho příspěvku do ca 7 stran (v PC při formátu A4 řádkování 1,5), jedna tisková strana Živy (pouze text) odpovídá ca 8 900 znaků včetně mezer.

Obrazové materiály musí být originální, s uvedením autora (převzaté pouze se svolením autora nebo majitele autorských práv k reprodukci). Tiskové rozlišení obrazového materiálu 300 dpi při daném formátu. Fotografie v elektronické podobě posílejte v plném rozlišení a původní velikosti, náhledy po dohodě, přijímáme i dia, fotografie, pérovky (barevné i černobílé) k naskenování v redakci. Veškeré podklady vracíme. Text článků doplňte stručným obsahem v českém a anglickém jazyce v rozsahu ca 400 znaků včetně mezer.